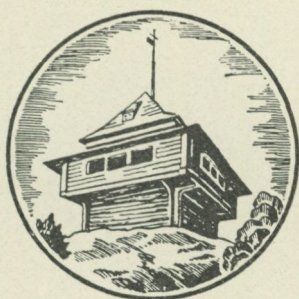

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1943**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1943

Redaktion:

SIGURD WALLIN · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Trädgårdsgrindar vid Skogaholms herrgård på Skansen. Grindarna ha medföljt herrgårdens huvudbyggnad vid dess hitflyttning från Närke. Foto Märta Claréus 1942.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1942

Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

JULITADONATIONENS KARAKTÄR, ÄNDAMÅL OCH MÖJLIGHETER

av Sigurd Wallin

Betraktat som ett nutida jordagods är Julita gård i Södermanland en mellansvensk herrgård bland många andra, med ett typiskt vackert herrgårdsläge, välbyggd, finputsad och i besittning av ett bördigt och mönstergillt jordbruk. Att nutidskulturen är uppbyggd på gångna generationers arbete är samtidigt oförtydligt. Det röjer sig i allt, i bebyggelse och vegetation, i den patriarkaliska samhörigheten inom gårdens hela hushållning och i det system av självhushåll, som troget bibehållit sig i en ofta rent förvånande utsträckning.

Man behöver inte heller granska alltför ingående för att finna spåren av en lång och märklig historia. Det medeltida klostrets tegelmurning bildar undervåning i ett par av gårdens hus, och spaden når lätt ned till de rester av klosteranläggningen, som döljas under gårdsplan och trädgård. Av vasatidens kungsgård och 1600-talets riksviktiga bruksdrift finnes ett sällsynt rikt och upplysande bildmaterial, medan 1700-talets herresäte allttjämt står oförändrat kvar med hela sin stenhusgård skimrande i gult och vitt i en infattning av den fylliga grönskan från jättelika parkträd i täta klungor. Nutiden har här till lagt en rikedom av blomsterfägring, som ställt gården i främsta ledet mitt i en trädgårdsälskande herrgårdsprovins.

Så långt är herrgårdsmiljön naturlig och typisk, rikt utrustad med historiska och moderna företräden. Den siste godsherrn har emellertid därutöver sört för att gården fått särskilda till-

skott, vilka påtagligt vittna om framträdande sidor av hans personliga intressen. I första hand gäller det samlarintresset, som här på Julita fick till första uppgift att nyuppsätta hemmet inom herrgårdens byggnader. Löjtnant Arthur Bäckström fick nämligen mottaga tomma hus efter den gamla Julitafamiljens arvingar, vilka vid bortflyttningen medförde sin ärvda lösegendom. Det blev en omfattande uppgift att samla konst och gammalt bohag till den traditionsrika herrgårdsinteriören och att komplettera möbleringen med hjälp av skickliga hantverkare bland gårdens eget folk. Denna uppgift stod praktiskt taget alltid i centrum för löjtnantens intresse. Nya inrednings- och möbleringsuppgifter uppstodo ständigt och de enskilda föremålen befunno sig så att säga på en fortgående cirkulation genom rummen, allteftersom nyförvärven kommo till och krävde plats på de tidigare föremålens områden. På detta sätt skapades på Julita gård i den åldriga herrgården en hemmiljö fylld av alla dessa välkända ting, som höra till ett gammalt svenskt herrgårdshem, och därutöver åtskilligt nytt som resultat av ägarens byggnadslust och smak för ombonad och representativ rumskonst.

Näst hemmets herrgårdsmässiga inredning kom ett samlarintresse av kontrasterande natur, omfattande den gammaldags traditionsbundna allmogekulturen. Utgångspunkten var regelrätt herrgårdsmässig och bestod i att den pensionerade gårdssmedjan i stället för att rivas bort omskapades till en färg- och formrik allmogeinteriör. Redan nu framstår den som en historiskt riktig utlöpare av en romantisk tradition, ett pittoreskt inslag i herrgårdsparken, ägnat att med sin grälla bondskhet ge en extra poäng åt herrgårdens förfining. Intresset växte och närmade sig alltmer det moderna vetenskapliga studiet av allmogekulturen. Av gamla hus från godset skapades i anslutning till den f. d. smedjan en koloni av ålderdomliga sörmländska byggnader, loftbodnar, badstu m. m., ett "Skansen" som med tiden kom att rymma en rikedom av lösa föremål från allmogehem i socknen och från kringliggande bygder.

När så den tidpunkten kom att Julita Skans helt höll på att sprängas av samlingarnas mängd, tillkom Julita museum, ett

byggnadskomplex av timmer, helt framställt med gårdens produkter och med egen arbetskraft, vilket i färdigt skick innefattar ett flertal museiavdelningar och dessutom en liten kyrka och som förplats därtill en kringbyggd "klostergård". Museibygget gav åt byggherren ett tillfälle att ge en art av återuppståndelse åt den gårdstyp, som Julita gård företer på Allart van Everdingens målning av Julitabygden från 1600-talets mitt, om ock fullföljandet av byggnaden kom att avlägsna den från förebilden. Som Julita museum utvecklades, omfattar det både en rikhaltig allmogearvdelning och en pedagogiskt uppställd högre ståndsarvdelning med en serie möblerade rum från barocken fram till byggherrens egen ungdomstid. Uppställningen av denna senare avdelning möjliggjordes av att ett så rikhaltigt föremålsbestånd blivit sammanbragt i herrgårdens olika byggnader, att en uttunning på flera punkter blev en vinst för det naturliga intrycket av ett hem. Men det var ingalunda blott lägre rangens föremål, som vandrade från herrgården till museet.

De sörmländska herrgårdarna ha sedan gammalt varit omtyckta utflyktsmål för bygdens befolkning och särskilt sommarsöndagarna ha trädgårdar och växthus haft en stående publik av beundrande skaror. När bostadsvåningarna i de kungliga slotten åtminstone på Karl XV:s och Oscar II:s tid voro tillgängliga för skådelystna i långt större utsträckning än nu, visades också det inre av vissa större herrgårdar. På Julita gård har väl hemmet icke varit på sådant sätt offentligt tillgängligt, i varje fall icke under den siste ägarens tid. Det var därför först genom Julita museums tillkomst, som delar av herrgårdens konstbestånd kunde beses av besökare. Och både Julita Skans och museet drog växande besökskaror till Julita, särskilt under den period, då trafikmöjligheterna ständigt ökades och aktionsradien för söndagsutflykterna växte i motsvarande grad. På Julita voro skarorna alltid välkomna och åtnjöto inom Skansenområdet nära nog obegränsade friheter.

Besökareströmmen födde behovet av förplägnads- och inkvarteringsmöjligheter, men framför allt var det godsherrens önskan att öppna Julita Skans för den kyrkliga ungdomsrörelsen, som

drev fram dessa nya anläggningar, en gästgivaregård sammansatt av flera gamla sörmländska byggnader, en präktig samlingslokal och slutligen ett modernt utrustat vårdshus. Kurser och folkfester av skiftande art ha här fått ett idealiskt hemvist, något som helt naturligt samlat en tacksam uppskattning kring upphovsmannen löjtnant Arthur Bäckström och skänkt hans verk skaror av trogna vänner.

Genom testamentariska bestämmelser har löjtnant Bäckström sökt att på bästa sätt trygga sina anläggningars framtid. Formen blev en donation, varigenom Julita gård ställdes under Nordiska museets vård. I och med donators frånfälle i december 1941 inträdde en period av boutredning, vilken med hänsyn till fullgörandet i alla fastställda avseenden av testators vilja torde komma att få ett par års varaktighet. Utöver de direkta Julitaintressena har löjtnant Bäckström nämligen velat främja flera andra ändamål. När utredningen är fullbordad skall den nyskapade institutionen på Julita träda i verksamhet i hela den omfattning som omständigheterna tillåta. Vad man på nuvarande stadium kan överblicka av den nya institutionens karaktär och utvecklingsmöjligheter skall här i största korthet anföras.

En betydande jordegendom, Julita gård med ett komplex av tillhörande hemman, blir den ekonomiska grundvalen för donationens huvudelement. Detta utgöres av herrgårdskomplexet med byggnader och tillhörande anläggningar, trädgård, park etc., vilket allt skall bibehållas för framtiden "för att för kommande släkten giva en trogen bild hur en gammal sörmländsk herrgård av betydligare omfång tedde sig under slutet av förra och början av innevarande århundrade". "Enligt min mening", skriver testator, "som jag aldrig hört motsägas, rymma de gamla herrgårdarna så mycket av kultur och stämning, att det torde i framtiden bliva av stor betydelse för då levande människor att kunna bilda sig en verklig uppfattning om den tid som varit och såmedelst kunna i någon mån bliva delaktiga av kultur och skönhetsvärden, som, med den allt mer framträdande materiella riktningen i människornas liv, löpa fara att utplånas eller åtminstone i betydlig grad försvagas." Bibehållandet gäller

i fråga om huvudbyggnaden både det yttre och det inre, i fråga om herrgårdens övriga byggnader det yttre.

Vidare skall Julita Skans, även innefattande museet, vidmakthållas "för att genom sina byggnader och samlingar giva en bild av den allmoge- och delvis högreståndskultur, som varit tillfinnandes i Julitatrakten och annorstädes". I samma syfte skall ett av godsets torp, Nackhäll, beläget vid stranden av Hjälmarén, "oförändrat bevaras och vårdas som ett minnesmärke över gången bebyggelse och kultur".

Detta — herrgården med dess museala anläggningar och det ålderdomligt bebyggda torpet Nackhäll — utgör de monument, som genom testamentet äro direkt anbefallda till framtida underhåll och vård. Men det antydes också, att det därutöver kan komma att visa sig önskvärt att underhålla även andra kulturhistoriskt märkliga byggnader på godset.

För utforskandet av de kulturhistoriska monumenten och för forskningsresultatens bekantgörande är sörjt på flera sätt. Medel skola sålunda kunna användas till populära föredrag och uppsatser rörande herrgårds- och allmogekultur samt Julita gårds historia. Och för att underlätta Nordiska museets vetenskapliga verksamhet till främjande av konst- och kulturhistoriska forskningar är avsikten att herrgårdens flyglar och övriga lämpliga rum skola kunna bilda en fristad för forskare på dessa områden, vilka där för längre eller kortare tid skola kunna vistas "å en lugn plats, varest kulturen sedan århundraden tillbaka haft hemortsrätt".

Donationens tredje ändamål sammanfattas under rubriken "kyrka och kultur". Donator framhåller att den kyrka som han uppfört i samband med museet utmärker "riktningen och avsikten med mina strävanden i förevarande hänseende". Inlogerings- och samlingslokalerna skola utan avgift vara tillgängliga för sammankomster av "sammanslutningar stående å religiösa grunder i statskyrkans anda" och för pastor i Julita "i ändamål att befrämja det religiösa församlingslivet". "Min livliga önskan är", skriver testator, "att jag genom nu angivna bestämmelser kan verkligt befrämja det religiösa livet i statskyrkans

anda och att därigenom en kristen levande kultur skall kunna uppstå.”

Huruvida hela det med donationen förbundna stora programmet med dess många och rika möjligheter skall kunna omedelbart genomföras är ännu för tidigt att yttra sig om, då den ekonomiska utredningen ej är fullföljd. Men att underhållet av de historiska byggnadsmonumenten ej kan tåla ett avbrott är utan vidare klart. Anläggningarnas och samlingarnas öppet-hållande för den allmänhet, som sedan länge varit van att komma till Julita, torde också vara säkerställd. Den kyrkliga ungdomsrörelse, som under åren tagit fast form inom de för densamma ordnade förhållandena, skall utan tvivel kunna upprätthållas. Det återstår slutligen att se, vid vilken tidpunkt och i vilken utsträckning det blir möjligt att genomföra det storstilade projektet att verksamt främja forskningen kring det fredade monumentet. Men denna uppgift måste man betrakta som en centralpunkt i det hela, varigenom institutionen kan få en särställning och rangplats och samla omkring sig en mångfaldig rikedom av hembygdens forskningsuppgifter. Givetvis är detta även ekonomiskt sett en dyrbar uppgift, vars förverkligande kräver stora ansträngningar. Men ett stöd ligger helt naturligt i anslutningen till en central vetenskaplig institution av viss ålder, och stora möjligheter erbjuda sig därtill i samarbetet med landskapets mångförgrenade organisation på kulturminnesområdet.

Donator har pekat på att herrgårdens bevarande i oförändrat skick kan få betydelse i framtiden, då många förhållanden ha förändrat sig. Här ligger en säkerligen mycket sann fingervisning om att institutionens värde skall komma att undergå en ständig stegring. Att Julita med alla sina historiska minnen icke i och med sin siste herres bortgång skall för framtiden behöva bli ett ödsligt och tomt minnesmärke, därför borge slutligen den ungdomsverksamhet och det forskningsarbete som donator knutit till sin högt älskade sörmländska herrgård även under dess fortsatta tillvaro.